

741(07)

T 56

В.В.ТОМАШЕВСЬКИЙ

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ РОБОТИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Кривий ріг -- 2002

741 (07)

Т 56

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

В.В.ТОМАСЕВСЬКИЙ

**ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ РОБОТИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

(Методичні рекомендації для вчителів загальноосвітньої школи)

Кривий Ріг – 2002

Рекомендовано до друку кафедрою образотворчого мистецтва
художньо-графічного факультету Криворізького державного педагогічного
університету (протокол засідання кафедри №3 від 17.10.2002р.)

Рецензенти:

БУТЕНКО В.Г., доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Академії
педагогічних наук України, професор кафедри педагогіки і
психології Херсонського державного педагогічного університету;

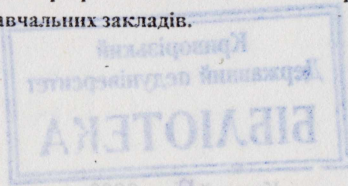
ЧПРВА О.Ч., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри образотворчого мистецтва
Криворізького державного педагогічного університету.

ТОМАШЕВСЬКИЙ В.В.

Т 56 Дидактичні умови організації творчої роботи молодших школярів на уроках
образотворчого мистецтва: Методичні рекомендації для вчителів
загальноосвітньої школи. – Кривий Ріг, КДПУ, 2002.

Методичні рекомендації присвячено питанням дидактичного забезпечення
професу організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого
мистецтва в загальноосвітній школі. Автор пропонує матеріал, що характеризує
сутність творчої роботи молодших школярів, мету, завдання, дидактичні умови та
особливості її ефективної організації, висвітлює необхідність використання засобів
естетичного впливу, зокрема музики, в процесі організації творчої роботи молодших
школярів на уроках образотворчого мистецтва, дає зміст та умови впровадження
орієнтовної програми організації творчої роботи молодших школярів на уроках
образотворчого мистецтва.

Методичні рекомендації розраховано на вчителів середніх загальноосвітніх,
художніх та мистецьких навчальних закладів.

ББК 74.202.2:74.—266.4

В.В.Томашевський, 2002.

ВСТУП

В умовах сьогодення особливої актуальності й гостроти набувають питання, що пов'язані з формуванням особистості, розвитком її найдієвіших сил і можливостей. Як зазначено у Національній доктрині розвитку України у XXI столітті, за роки незалежності в Україні визначено нові пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, розпочато практичне реформування галузі на основі прийнятої Урядом Програми "Освіта. Україна XXI століття", але водночас, темпи і глибина перетворень не задовольняють певною мірою потреби суспільства, держави й особистості. Широку громадськість, працівників освіти хвилюють питання доступності для всіх громадян якісної освіти, фінансування галузі, приведення до державних стандартів освіти в сільській місцевості, створення належних умов для навчання обдарованих дітей та молоді з особливими потребами, оновлення змісту шкільної освіти, розширення її матеріальної бази, кадрового забезпечення, комп'ютеризації навчально-виховних закладів.

В Україні взято курс на ствердження стратегії прискореного, випереджувального розвитку шкільної освіти, фізичних, інтелектуальних, моральних та інших сутнісних сил особистості, які забезпечують її самоствердження й самореалізацію. Одним із важливих параметрів повноцінного та гармонійного розвитку особистості є її здатність до творчості, вміння самостійно й оригінально вирішувати складні проблеми життєдіяльності.

Творча праця, як і будь-які інші форми активного ставлення людини до дійсності, вимагає відповідної уваги, вмілої організації, визначення змісту та характеру її виконання. Розуміння важливості цього питання зумовлює увагу вчених, учителів, вихователів до творчого розвитку дітей та молоді, спонукає дослідників до пошуку й створення необхідних педагогічних і, зокрема, дидактичних умов розвитку творчих сил і можливостей особистості.

Як зазначають сучасні вчені-дидакти, зростаючий інтерес до проблеми організації творчої діяльності особистості пояснюється декількома факторами. Першим є загальнотеоретичний фактор, що пов'язаний з питаннями розвитку особистості, її проблемами, змістом життєдіяльності

тощо. Другим фактором є зростаючий інтерес до людини високодуховної, розвинутої не тільки у фізичному, але й в духовному розумінні, творча діяльність якої покликана служити “якісним фільтром на шляху до становлення особистості, через який не пройде ані егоїзм, ані людиноненависництво, ані інше зло” [11:8-9].

На сучасному етапі питання організації творчої роботи дітей та молоді набувають особливої гостроти у сфері педагогічної теорії та практики. Адже навчання в сучасній школі покликане не лише передавати учням необхідний досвід пізнання навколишньої дійсності, але й розвивати їх творчий потенціал, стимулювати розвиток творчих сил і можливостей. У вирішенні цього завдання належне місце покликані зайняти навчальні заняття з образотворчого мистецтва. Їх зміст, спрямованість та характер впливу можуть сприяти розвитку художньої творчості учнів, формувати естетичне ставлення до навколишньої дійсності та мистецтва.

В світлі вищезгаданого, методичні рекомендації для вчителів образотворчого мистецтва загальноосвітньої школи покликані допомогти повноцінному і гармонійному розвитку особистості, розкриттю її здатності до творчості, вміння у подальшому самостійно і оригінально вирішувати складні проблеми життєдіяльності.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ РОБОТИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Процес організації творчої роботи молодших школярів має ряд особливостей, що характеризуються:

- механізмом художньої творчості дітей молодшого шкільного віку;
- спрямованістю творчої роботи учнів на уроках образотворчого мистецтва;
- психічною регуляцією учнів на уроках образотворчого мистецтва;
- досвідом, необхідним молодшим школярам для виконання творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва.

Механізм художньої творчості дітей молодшого шкільного віку представлений у п'ять етапів (Я.Пономарьов):

- Нездатність дитини діяти у “внутрішньому плані”. Активність збуджується лише практичними потребами. Дії неусвідомлені. Продукти й процес дії неподільні для дитини. В основі регуляції дій лежать безпосередньо зображувальні суб'єктні моделі ситуації. Оцінка дії емоційна.
- Здатність відтворювати дії за вербальною вказівкою (пов'язувати мовну модель із зображувальною). Співвідношення часткової та загальної мети недосяжне (за вирішенням часткового завдання втрачається загальне). Оцінка емоційна, хоча мовний фактор впливає на вибір мети.
- Завдання вирішується за допомогою маніпуляції уявленнями речей. Продукт і засоби дії відокремлюються, стають доступними усвідомленню. Слово стає знаковим сигналом. Розширюється сфера стимуляції, емоції домінують.
- Маніпуляція уявленнями предметів, але повтор служить основою плану повторних дій. Здатність до самокоманди, оцінка спирається на логічні правила, роль емоційної оцінки обмежена.
- Здатність до самокоманди. Дії систематичні, побудовані за задумом, відносно завдання. Для вирішення завдання є готова логічна програма, контроль за ходом виконання цілком логічний.

Підкреслюючи важливу роль існування неусвідомленого моменту у творчому процесі психологи встановили ряд закономірностей:

- залежність інтуїтивного рішення від неусвідомленого досвіду;
- вплив неусвідомленої частини дії тим ефективніший, чим менше зміст усвідомлення;
- ускладнення ситуації, яка сприяє придбанню неусвідомленого досвіду, а також ускладнення завдання діє негативно;
- протилежна залежність автоматизації засобів дії від вирішення творчого завдання.

Спрямованість творчої роботи учнів на уроках образотворчого мистецтва визначається рядом проблем, а саме:

- небезпечністю нав'язування стереотипів реального зображення довколишнього світу та предметного середовища до моменту народження потреби в них. У молодшому шкільному віці це викликано труднощами у вирішенні композиційних проблем, нездатністю користуватися кольором як виразним засобом в зображенні конкретного предмета, повільним розмежуванням суттєвих та несуттєвих якостей, складністю у розвитку сприйняття простору і перспективи тощо;
- існуванням певної різниці між технічними та художніми навичками в творчій роботі, адже навички в малюнку, живопису, ліпленні, композиції можуть бути побудовані й в образно-художньому плані, де суб'єктивний фактор виразності посилюється. З кожним роком розвитку дитини фактор об'єктивного відображення буде підвищуватися і тоді дитині все більше і більше для вирішення художніх завдань необхідно буде вдвлятися в реальне життя, бачити реальні пропорції, колір, форму, простір. Але саме реальні, а не штампи, покладені на реальність [22:79];
- спрямованістю на формування продуктивних (творчих) сторін уяви молодших школярів, що підпорядкована емоційному змісту й об'єднаному вираженні просторо-часових відносин та призводить до грамотного композиційного розміщення;
- необхідністю включення елементів емоційного протиставлення в завданнях творчого характеру. За таких умов, учень має змогу висловити за допомогою кольору своє відношення до зображуваного. Намагання навмисно деформувати форму та кольори предметів, згідно з уявленнями дитини, не відповідає відтворенню близької схожості як основному критерію оцінки реалістичного малюнка.

Наявність означених проблем в процесі організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва дає можливість зробити висновок про те, що вікові та фізіологічні особливості розвитку дитини молодшого шкільного віку не дозволяють із першого класу загальноосвітньої школи втілювати в процес навчання натурне малювання, а тим більше називати його творчим, тим самим підміняючи його зміст. Ототожнення дитячого малювання взагалі, в тому числі й натурального, з творчою роботою призводить до формалістичного підходу в процесі її організації.

У такому аспекті до особливостей організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва також слід віднести:

- неможливість відображення художньої діяльності у понятійній формі, у вигляді певних формул, графіків тощо;
- обмеженість можливостей словесного пояснення, у зв'язку з чим побудова навчальних завдань в образній формі, але не у вигляді образів, що виникли в голові дитини, а як вирішення завдання з чітко визначеними умовами та побудову образу шляхами різних комбінацій матеріалу, винесеного зовні: форм, величин, кольорів;
- багатоваріантність знайдених засобів і вирішення навчальних завдань, що не мають єдиної правильної відповіді. Правильні рішення, незважаючи на різноманітність, можна чітко відрізнити від неправильних, що стосується не тільки практичних завдань, але й моделей загальних засобів.

Психічна регуляція творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва. Важливою складовою творчої роботи є психічні процеси, що регулюють творчу діяльність. Сприйняття є безпосереднім чуттєво-предметним відображенням зовнішнього світу, на основі якого можлива діяльність інших психічних процесів. Відбиваючи предмети й явища в сукупності їх якостей і частин за безпосереднього впливу на органи чуття, сприйняття служить регулятором взаємодії дитини з навколишнім світом. Оскільки сприйняття – процес суто індивідуальний, то образи, які виникають в уяві дітей, можуть суттєво відрізнятися один від одного, але підлягають загальним закономірностям. Тому завдання учителя – забезпечити кожному учневі умови для правдивого, відповідного до дійсності, повного й всебічного сприйняття довколишнього світу, щоб дитина не просто дивилася, але й бачила, не просто слухала, а й почула.

Уява поділяється активну та пасивну, а за засобами створення образів – відтворену і творчу. На відміну від уявлення основною функцією уяви, за словами Л.Виготського, є “організація таких форм поведінки, які ще ніколи не зустрічалися в досвіді людини” [7:183]. Механізм творчої уяви як процесу, пов’язаний з поняттями дисоціації (розщеплення й відбір цілісних вражень) та асоціації (об’єднання розрізнених і змінених на основі дисоціації елементів), а повний цикл її діяльності завершується лише тоді, коли уява втілюється або кристалізується в зовнішніх образах.

Значну роль у системі психічної регуляції творчої роботи молодших школярів відіграє уявлення, що є відтворенням предметів чи явищ навколишньої дійсності у формі узагальнених наочних образів. Залежно від особливостей предмета, що уявляється, виділяють два основні види уявлень: візуальне, за яким стоїть реальний образ, і абстрактно-логічне, за яким стоять абстрактні поняття. Розуміння уявлення як процесу оперування образами-уявленнями містить наявність окремих розумових операцій, які поділяються на три групи:

- зміна в процесі уявлення положення об’єкта (або його частин);
- зміна в процесі уявлення структури об’єкта;
- одночасна зміна положення й структури.

Важливе місце у структурі психічних процесів, що впливають на творчу роботу, займають емоції та почуття. Емоції є таким внутрішнім організатором реакцій організму, який напружує, збуджує, стимулює або затримує інші реакції. За емоціями залишається роль внутрішнього регулятора поведінки. Саме тому у психологічних дослідженнях підкреслюється, що жодна форма поведінки не є такою міцною, як пов’язана з нею емоція. Для того, щоб викликати в учневі необхідну форму поведінки, потрібно піклуватися про те, щоб ці реакції залишали емоційне переживання учнів. Жодна моральна проповідь так не виховує, як живий біль, справжнє почуття, і в цьому розумінні апарат емоцій є нібито спеціальним знаряддям, завдяки якому найпростіше впливати на поведінку [7:140].

Значну роль у організації творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва відіграють процеси пам’яті та мислення. Пам’ять зберігає подальші повернення попередніх обставин життя, діяльності особистості, її минулий досвід. За класифікацією П.Блонського, залежно від особливостей, є рухова, емоційна, образна та словесно-логічна пам’ять. Разом з іншими її видами великого значення набувають, перш за все, емоційна (афективна пам’ять на почуття) та образна, що містить у собі зорові, слухові та смакові

процеси. Ось чому емоційно насичений навчальний матеріал запам'ятовується краще, ніж емоційно нейтральний.

Важливим елементом психіки у творчій діяльності молодших школярів є готовність пам'ятати до використання необхідної інформації, як обов'язкової умови продуктивного мислення. В цьому випадку зростає роль зближення таких понять як легкості асоціювання, віддаленості асоціації, смислової відстані, гнучкості мислення у значенні здатності швидко та легко переходити від одного класу явищ до іншого, далекого від змісту, та гнучкості мислення як здатності свосчасно відмовитися від невдалого варіанту вирішення.

Вчителю образотворчого мистецтва слід пам'ятати, що діти молодшого шкільного віку, які належать практично до однієї вікової групи за складом навчальних класів, виявляють різні можливості до прояву творчих нахилів, тому річ не тільки у спадковості здібностей і рівні дошкільної підготовки та мотивації, а й у типізації мислення серед учнів. Максимальна продуктивність мислення досягається за рахунок необхідності допомоги дитині у "пошуках себе", тобто розуміння коду доступної для неї інформації, що принесе учневі найвище задоволення від усвідомлення своїх можливостей.

У творчому процесі необхідно враховувати здатність мозку до "згортання", що означає заміну декількох понять одним, віднесеним до більш високого рівня абстракції, здатність до використання об'ємних в інформаційному відношенні символів. Специфічність такого художнього відображення виявляється як динаміка безперервних переходів від зовнішнього уявлення до внутрішнього змісту, коли реальні засоби формують образ, який у подальшому підлягає інтерпретації на більш високому рівні ідеального.

Іншою важливою особливістю мислення дітей у процесі творчої роботи є здатність до "зчеплення". Цим психологічним терміном О.Лук називає процес об'єднання сприйнятих подразників і зв'язку нових відомостей з попереднім знанням особистості, без чого інформація, яка сприймається, не перетворюється в знання і не стає частиною інтелекту [17:149].

До суттєвих рис психіки можна віднести також "здатність до переносу" навички, набутої при вирішенні одного завдання до моменту вирішення іншого. Говорячи інакше, це процес пошуку аналогій і вироблення узагальненої стратегії, що у творчій роботі стосується, перш за все, технічної сторони: вибору матеріалу, відповідної до теми техніки, засобів художнього вирішення; і у меншій мірі, до змалювання заданих образів, де перенос одного

образу в інше завдання хоча і можливий, але він втрачає певну новизну й самотність.

Діти молодшого шкільного віку щедро наділені образним мисленням. Н.Завалова зазначає, що суб'єктивність образу містить у собі момент упередженості, залежності образу від потреб, мотивів, мети, настанов, емоцій людини та ін. Образ формується на основі досвіду, який накопичила людина, асимілюючи його у тій чи іншій мірі. Таким чином, "характерною ознакою мислення дітей є здатність до оперування цілісними художніми образами, тому саме у молодшому шкільному віці вони мають зрозуміти, що все у світі пов'язано та взаємозумовлено. Оскільки психологічні дослідження довели, що художньо-образне мислення є багатофункціональним, то успішна організація творчої роботи з використанням образно-асоціативної його частини ефективніше відбувається в процесі взаємодії різних видів мистецтв.

Сформувати образ, який забезпечив би дитині можливість повної та ефективної його побудови, оперування в умовах різних творчих завдань, недостатньо тільки за допомогою чуттєвих даних. Вчителі необхідно розкрити значення цих даних і виявити суттєві загальні закономірності. З точки зору вимог творчого процесу як діяльності, образ набуває значущості лише у тому випадку, коли його "чуттєва тканина" (О.Леонтьєв) органічно поєднується зі значенням, утворюючи єдиний сплав чуттєвого та раціонального. Образ, який відбиває те, що безпосередньо діє на органи чуття, не може забезпечувати цілеспрямованості дії, адже навколишнє середовище повністю керувало б поведінкою дитини. Але й образ, який має збіднену чуттєву основу, теж не може забезпечити ефективної регуляції, особливо в умовах творчих завдань.

Це означає, що у процесі організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва необхідна визначена міра сполучення методів, що допоможуть у формуванні чуттєвих та логічних компонентів образу.

Досвід молодших школярів, що впливає на творчу роботу на уроках образотворчого мистецтва. У дітей молодшого шкільного відбуваються певні зміни у ставленні до образотворчої діяльності, виявленні творчих сил й можливостей, тому вони частіше звертаються до свого власного досвіду, що зумовлює необхідність його урахування у подальшому розвитку.

Зважаючи на існуючу різницю у підготовці молодших школярів до малювання, початкова школа покликана створити необхідні умови для засвоєння набутого ними досвіду, оволодіння знаннями й уміннями творчої

роботи на уроках образотворчого мистецтва. У молодшому шкільному віці творча робота набуває якісних відмінностей, зокрема:

- відбувається суттєва перебудова засобів зображення у малюнку. Перехід на якісно новий рівень образотворчості пов'язаний з використанням ними складної лінії та кольорових плям, які відповідають характеру естетичних відчуттів, емоційного етапу дітей;
- важливого значення набуває організація площини паперу, що викликає помітні ускладнення й перебудову сприйняття в процесі їх ставлення до вирішення зображувальних завдань на уроках образотворчого мистецтва;
- ускладнюється вирішення композиційних проблем у зв'язку з тим, що молодші школярі намагаються удосконалити зображення на основі приєднання нових деталей і зміни сюжету;
- спостерігається різниця фізіологічних характеристик між хлопчиками та дівчатками в графічному й кольоровому зображенні, декоративному малюнку та оволодінні прийомами використання кольору;
- має місце перехід на новий рівень осмислення зображувальних завдань, що пов'язаний з появою інтересу до роботи й розвитком критичного сприйняття та оцінки свого малюнка.

Виділяють почуттєвий, інтелектуальний та практичний види досвіду.

Звернення до почуттєвого досвіду, пов'язано з викликаним в дитини тим чи іншим почуттям стосовно того чи іншого образу або предмета. На формування попереднього досвіду впливають різні види сприйняття, які класифікуються за формами існування матерії (сприйняття часу, руху, простору) та за тривалістю перцептивного процесу. Викладаючи новий навчальний матеріал на уроках образотворчого мистецтва, вчителів необхідно апелювати до життєвого і, зокрема, почуттєвого досвіду учнів молодшого шкільного віку, до того, що їм доводиться спостерігати в навколишньому середовищі.

Досвід молодших школярів охоплює в собі евристичні, інтелектуальні, моральні, естетичні почуття. Спираючись на них, учні молодших класів виявляють творчу активність, прагнуть передати в процесі образотворчої діяльності своє ставлення до світу прекрасного, піднесеного, доброго тощо. Цей процес творення захоплює дітей. Якщо він переривається, то це викликає в дитини непримне відчуття, адже творча робота залишається незавершеною.

Дзвоник, що сповіщає про кінець уроку малювання, як правило, засмучує учнів, адже збуджені уявою й фантазією, вони не орієнтуються в часовому просторі. Одним із завдань учителя, з одного боку, є здатність якомога повніше й ефективніше використовувати відведений йому на уроці час, свосчасно підводити роботу до завершення; з іншого боку – необхідність застосування подвійних (двогодинних) занять у практиці викладання образотворчого мистецтва.

Захоплення творчою роботою, урегульоване часовим регламентом, сприяє розвитку позитивної мотивації, що відзначається підключенням рефлексу самовираження. Як правило, у такому разі діти не обмежуються тільки роботою на уроці, але й продовжують у вільний час обмірковувати поставлене перед собою завдання чи здійснювати його. Можливо, це навіть не саме малювання, а ідея, що виникла й потребує втілення; тому, виконавши творче завдання на уроці, учні наступного разу приносять ще два-три варіанти рішення добровільно, без будь-якої вказівки вчителя.

Творча робота молодших школярів в умовах загальноосвітньої школи перестас бути ігровою і стає, переважно, навчальною дисципліною. Це означає, що суттєво підвищується роль інтелектуального досвіду учнів у процесі виконання творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва.

Безперечно, у початковій школі неможливо зовсім відмовитися від гри як однієї з важливих форм навчання, але важливо не загравати з учнем, а за допомогою гри знайти шляхи для важливої розповіді про серйозні речі в образотворчому мистецтві, від чого у значній мірі буде залежати успішність оволодіння необхідними знаннями.

Учні початкових класів ще не знають найважливіших закономірностей відображення дійсності на матеріалі образотворчого мистецтва, їм не знайомі ще “таємниці” художньої творчості, адже до школи їм не передавали необхідного досвіду пізнання образотворчої грамоти. Натомість, вони із задоволенням малюють запропоновані вчителем предмети. При цьому учні оперують наявними у них знаннями та уявленнями. Їх цікавить у творчій роботі не “що”, а “як” зображено на малюнку. Це свідчить про збагачення інтелектуального досвіду, який веде до розуміння й глибокого усвідомлення сутності того, що є красивим, виразним, витонченим у предметах і явищах навколишньої дійсності й мистецтва.

Особливість організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва пов'язана з функціонуванням практичного досвіду. Відомо, що цей досвід у учнів молодшого шкільного віку ще є

обмеженням і у своїй діяльності вони, переважно, ще не володіють достатніми вміннями практичного характеру. Зміна провідного типу діяльності (О.Леонт'єв) ставить перед педагогом завдання оволодіння молодшими школярами найпростішими рухами в процесі малювання і правильної організації дій з приладами. Це зобов'язує вчителя звертати увагу на те, як учень тримає олівець при малюванні, чи бачить він різницю у тому, як треба тримати олівець або кулькову ручку. Важливо, щоб діти засвоїли, що олівець повинен бути рухомим і завжди знаходився в зручному положенні для того, хто малює. Зображення повинно відбуватися шляхом швидкої та вільної зміни олівця в руці, яка малює, якщо олівець дуже короткий, то важко буде досягти його правильного розміщення в руці.

Разом з тим, у творчій роботі молодших школярів слід обмежувати користування капілярними та графітними стержнями. Це пов'язано з тим, що останні ламаються в разі сильного натиску, що створює певні незручності й вимагає їх постійного подовження. Товщина лінії графітного стержня завжди однакова і не передає характер зображуваного об'єкта. Олівець учень майже не відчуває, що зміцнює його органічну єдність з рукою, що малює.

Практичний досвід користування олівцями, пензлями тощо необхідний молодшим школярам. Без нього важко досягти позитивних результатів у творчій роботі. Саме тому слід звертати увагу на загострення олівця і на початкових етапах творчої роботи надавати в цьому необхідну допомогу, не вважаючи це дрібницею. Якість загострення олівця прямо пов'язана зі свободою рухів дитини, яка малює. Оскільки багато дітей на попередній стадії розвитку зображувальної діяльності (дитсадок) ще не виправляють у своїх малюнках помилок або роблять це за допомогою замальовування усієї площини паперу, то у молодшому шкільному віці, за умов грамотного користування приладами й матеріалами, слід вказати на доречність застосування гумки.

У процесі роботи з фарбами вчителів необхідно звертати увагу на тримання пензля, яке повинно відбуватися під певним кутом до площини паперу, а не перпендикулярно до нього, а також на те, щоб учні не залишали пензлі у місткості для води, а клали їх поруч. В обох випадках це збереже пензлі від зносу і пошкодження і зробить процес малювання більш приємним і творчим.

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ РОБОТИ УЧНІВ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МІСТЕЦТВА

До недавнього часу творча робота молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва визначалася як діяльність, в результаті якої дитина створює щось нове з погляду індивідуального розвитку на основі взаємодії між учителем та учнем. Це зумовило основну мету навчання, яка полягала в довершеному відображенні характерних ознак зображуваних предметів засобами реалістичного малюнку. Незважаючи на тотальність домінуючих методів організації творчої роботи, тісно пов'язаних з натурним малюванням, заслуговує на позитивну оцінку той факт, що вчені визнавали протиріччя, що мали місце за такого підходу до творчої роботи молодших школярів – неможливість грамотного зображення окремих предметів у молодшому шкільному віці, труднощі в організації їх сприйняття, несталість уваги тощо.

Ми вважаємо, що творча робота молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва є навчальною діяльністю, яка виникає в результаті взаємодії учителя та учнів, носить цілеспрямований характер, має за мету розвиток й виховання самостійної активності, опанування знаннями й навичками образотворчого мистецтва та призводить не тільки до створення нового матеріального продукту, але й якісних новоутворень у їх естетичному ставленні до дійсності й мистецтва.

Користуючись визначенням організації, як сукупності процесів або дій, що призводять до виникнення й удосконалення взаємозв'язків між частинами цілого, під організацією творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва ми розуміємо упорядковану й визначену згідно основних дидактичних принципів діяльність вчителя, що впливає на творчу активність молодших школярів й формує в них естетичне ставлення до дійсності й мистецтва.

Правильна організація творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва сприяє вихованню духовно збагаченої й розвиненої людини, спонукає її до безперестанного пошуку змісту життя, усвідомлення своєї ролі як творця у нескінчених просторах Всесвіту. Оволодіваючи уміннями творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва, учні вчать

визначати місце образотворчого мистецтва у світовій культурі, опановують основними поняттями художньої культури, за допомогою психічних регулятивних процесів здобувають навички саморегуляції естетичного ставлення до дійсності й мистецтва. Усе це сприяє цілісному навчанню з окремої шкільної дисципліни, формують активне ставлення дітей до прекрасного у житті й мистецтві.

Для забезпечення ефективності організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва визначено, що до числа дидактичних умов організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва можна віднести:

- готовність вчителів до організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва;
- забезпечення на уроках образотворчого мистецтва необхідного змісту творчої роботи учнів молодшого шкільного віку;
- поетапне залучення молодших школярів до творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва;
- системне використання на уроках образотворчого мистецтва засобів естетичного впливу на творчу роботу молодших школярів (рис.1).

Готовність учителів до організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва. Готовність вчителя до організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва передбачає розуміння ним сутності творчої роботи, мети й завдань її організації в початковій школі. Маючи необхідні знання, поняття та уявлення про цей вид навчальної діяльності, учитель повинен вміти самостійно визначати шляхи його методичного забезпечення, тобто прогнозувати можливий зміст творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва, використовувати можливості послідовного прилучення їх до художньої творчості, спиратися на освітньо-виховний потенціал інших видів мистецтва тощо.

У залежності від того наскільки глибоко й вірно буде розуміти учитель мету, завдання, основні напрями, форми й методи навчальної роботи на уроці й буде залежати ефективність, послідовність організації та використання потенційних можливостей навчальних занять з образотворчого мистецтва. Без постійних, цілеспрямованих і наполегливих зусиль з боку педагога неможливе особистісно орієнтоване спілкування, збагачення змісту занять з

образотворчого мистецтва емоційно значущим матеріалом, залучення молодших школярів до самоаналізу результатів творчої діяльності.

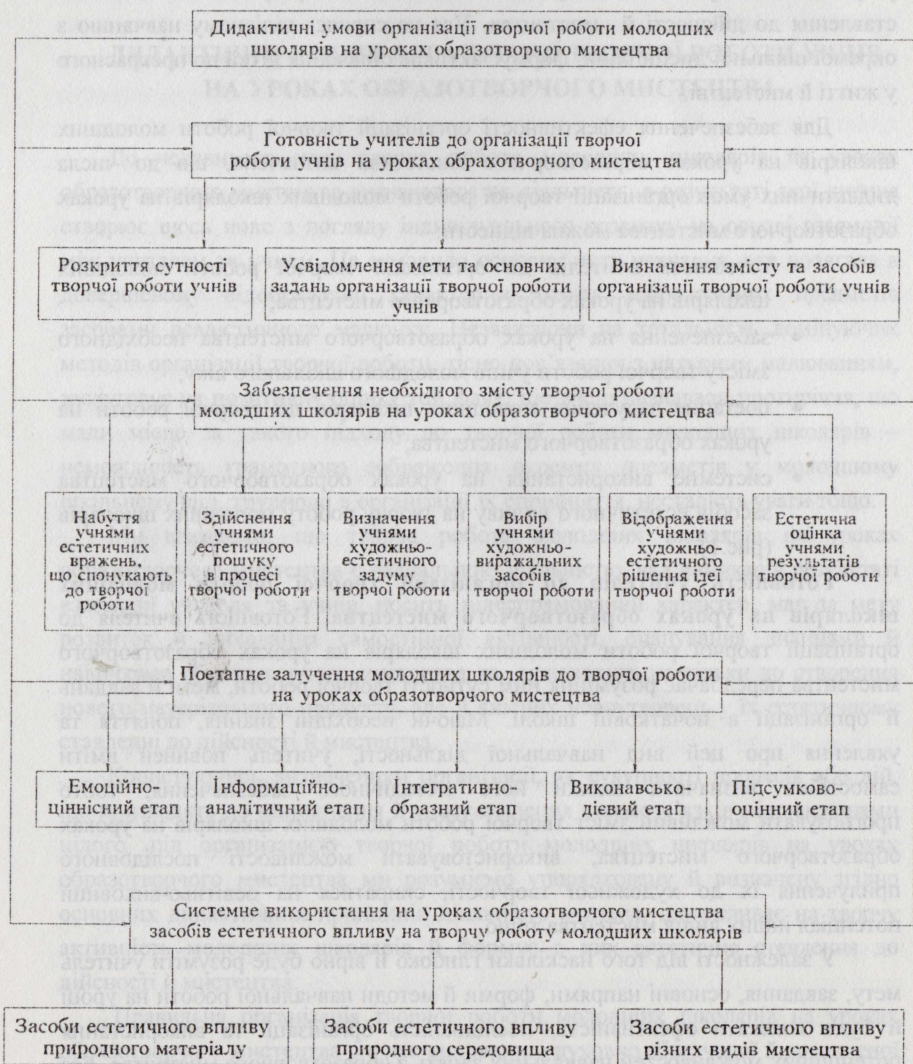

Рис. 1. Дидактичні умови організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

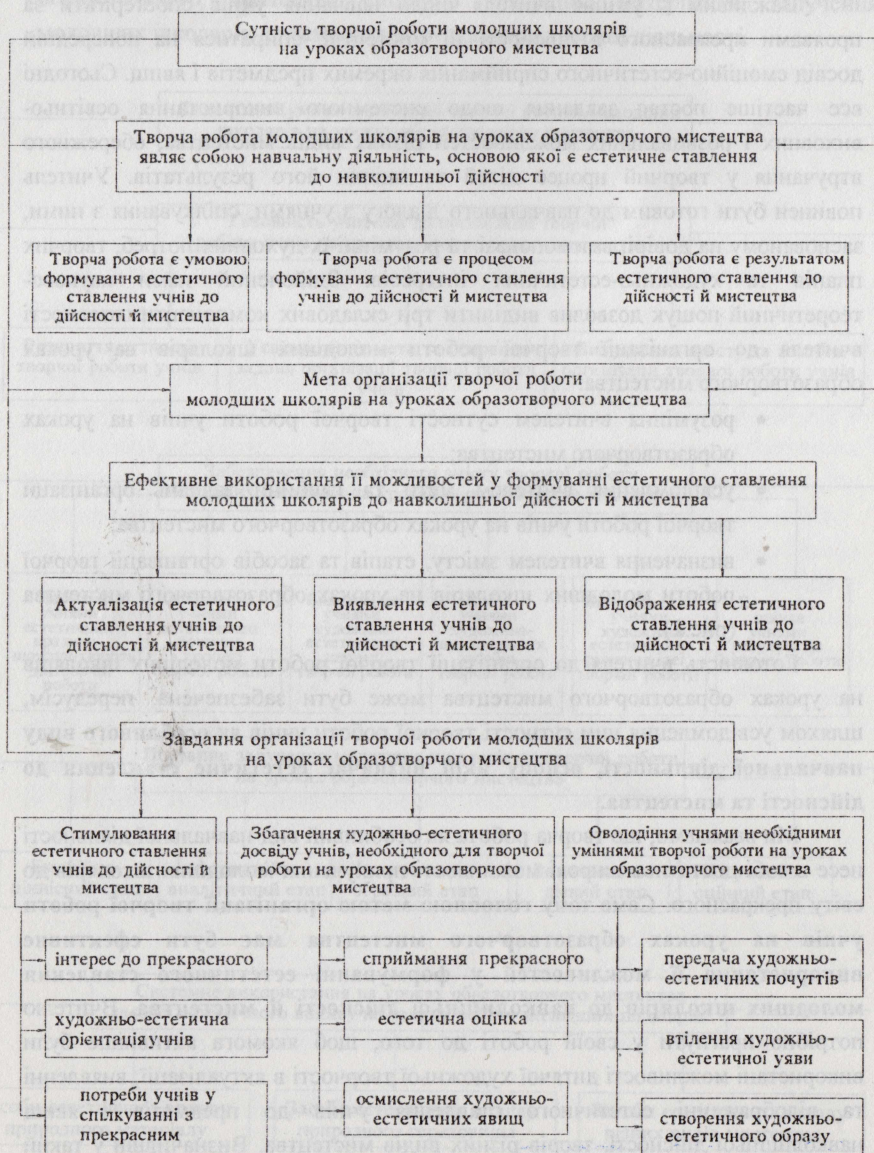
Важливим є вміння вчителя щодо навчання учнів спостерігати за проявами прекрасного в дійсності й мистецтві, спиратися на попередній досвід емоційно-естетичного сприймання окремих предметів і явищ. Сьогодні все частіше постає завдання щодо системного використання освітньо-виховних і розвивальних можливостей різних видів мистецтва, обережного втручання у творчий процес дітей та оцінки його результатів. Вчитель повинен бути готовим до навчального діалогу з учнями, спілкування з ними, заснованому на довірі, взаємоповазі та розумінні їх духовних потреб, творчих планів та художньо-естетичних інтересів. Здійсненій нами науково-теоретичний пошук дозволив виділити три складових компоненти готовності вчителя до організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва:

- розуміння вчителем сутності творчої роботи учнів на уроках образотворчого мистецтва;
- усвідомлення вчителем мети та глибини завдань організації творчої роботи учнів на уроках образотворчого мистецтва;
- визначення вчителем змісту, етапів та засобів організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва (рис.2).

Готовність вчителя до організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва може бути забезпечена, передусім, шляхом усвідомлення ним сутності творчої роботи учнів як особливого виду навчальної діяльності, основу якої визначає естетичне ставлення до дійсності та мистецтва.

Ми вважаємо, що творча робота як особливий вид навчальної діяльності несе в собі достатньо широкі можливості прилучення молодших школярів до світу прекрасного. Саме тому головною метою організації творчої роботи учнів на уроках образотворчого мистецтва має бути ефективне використання її можливостей у формуванні естетичного ставлення молодших школярів до навколишньої дійсності й мистецтва. Вчителю потрібно прагнути у своїй роботі до того, щоб якомога активніше були використані можливості дитячої художньої творчості в актуалізації, виявленні та відображенні естетичного ставлення учнів до предметів і явищ навколишньої дійсності, творів різних видів мистецтва. Визначивши у такий спосіб мету своєї організаційної діяльності, він зможе повноцінно використати освітню, виховну і розвиваючу функцію творчої роботи молодших школярів.

Ефективність організації творчої роботи учнів молодшого шкільного віку на уроках образотворчого мистецтва залежить від конкретизації завдань

та постановки питань, які вчитель намагається розв'язувати у творчій взаємодії з учнями. На основі аналізу теоретичного й практичного досвіду прилучення дітей до художньої творчості ми зробили висновок про те, що основними завданнями організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва слід вважати:

- стимулювання й підтримка творчої роботи учнів як основа їх естетичного ставлення до дійсності й мистецтва;
- збагачення художньо-естетичного досвіду молодших школярів, необхідного для творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва;
- оволодіння учнями необхідними вміннями творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва.

Кожне з виділених завдань повинно бути осмислене вчителем і наповнене відповідним змістом. Так, завдання, що пов'язане із стимулюванням і підтримкою вчителем творчої роботи учнів передбачає розвиток інтересу до прекрасного, художньо-естетичних орієнтацій, а також потреби учнів у спілкуванні зі світом мистецтва й краси. Завдання, спрямоване на збагачення художньо-естетичного досвіду, необхідного для творчої роботи учнів, передбачає їх підготовку до сприймання прекрасного, естетичної оцінки та осмислення художньо-естетичних явищ. Визначивши завдання щодо оволодіння молодшими школярами необхідними вміннями творчої роботи, вчитель покликаний зосередити увагу на розвитку в дітей уміння передавати на матеріалі образотворчого мистецтва свої художньо-естетичні почуття, втілювати художньо-естетичну уяву, самостійно створювати художньо-естетичні образи казкових героїв тощо.

Забезпечення необхідного змісту творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва. Ця дидактична умова виділена нами у зв'язку з тим, що творча робота учнів, основою якої є естетичне ставлення до дійсності й мистецтва, має конкретний зміст. Ми вважаємо, що творчий процес у сфері мистецтва не може бути канонізованим і зверненим до певних норм і правил. Зміст художньої творчості охоплює в собі різні аспекти, що характеризують виникнення, розвиток і втілення художньо-естетичних ідей, задуму, образу тощо. У молодшому шкільному віці творча робота за своїм змістом не може носити спрощений характер і зводитися лише до натурального малювання чи абстрагованої передачі чуттєво-емоційного стану. У ній мають місце чимало інших аспектів, що засвідчують

багатство естетичного ставлення дітей до дійсності та способів його передачі в образотворчому матеріалі.

Опрацьовуючи теоретичні дані з цього питання, ми прийшли до висновку про те, що зміст творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва складається з декількох компонентів:

- набуття учнями естетичних вражень, що спонукають до творчої роботи;
- здійснення учнями естетичного пошуку в процесі творчої роботи;
- визначення учнями художньо-естетичного задуму творчої роботи;
- вибір учнями художньо-виражальних засобів творчої роботи;
- відображення учнями художньо-естетичної ідеї творчої роботи;
- естетична оцінка учнями результатів творчої роботи.

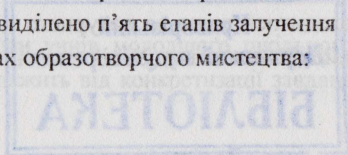
школярів у їх прагненні втілити власну художньо-естетичну ідею.

Поетапне залучення молодших школярів до творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва як дидактична умова зумовлена особливостями дитячої художньої творчості. Вони виявляються в тому, що під час виконання творчої роботи молодші школярі намагаються спиратися на свої сили й можливості, наявний почуттєвий та інтелектуальний досвід, набуті раніше знання й уміння розв'язувати творчі завдання. Водночас вони відчують певні труднощі в цьому, часом не можуть скористатися тими можливостями, якими володіють. Це стосується уміння самостійного сприйняття, осмислення окремих виявів прекрасного в дійсності й мистецтві, узагальнення виразних властивостей предметів і явищ, передачі їх у процесі творчої роботи з образотворчого мистецтва. Ці та інші труднощі виникають під час художньої творчості дітей і тому вимагають своєчасної педагогічної допомоги.

У психологічній та педагогічній літературі підкреслюється, що діти в своїй творчій роботі самобутні, оригінальні, прагнуть по-своєму передавати побачене, почуте, сприйняте в навколишній дійсності й мистецтві. Але їм не вдається ще в повній мірі реалізувати свій творчий потенціал, часом бракує знань і умінь, необхідних для повноцінної творчої праці. Звідси виникає потреба в такій організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва, коли б вони поступово прилучалися до художньої творчості, здобуваючи тим самим необхідний досвід творчої самореалізації.

Ураховуючи зазначене вище, нами було виділено п'ять етапів залучення молодших школярів до творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва:

- емоційно-ціннісний;

- інформаційно-аналітичний;
- інтегративно-образний;
- виконавсько-дієвий;
- підсумково-оцінний.

На емоційно-ціннісному етапі залучення учнів до творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва головна увага має бути звернена на актуалізацію естетичного ставлення до дійсності й мистецтва завдяки емоційному сприйманню прекрасного в природі, предметах побуту, людських взаєминах, творах різних видів мистецтва. Милування красою природи рідного краю, відчуття виразності, гармонії, витонченості лінії, форми й ритму в усьому, що оточує дітей, мають стати першоосновою для виникнення інтересу до творчої праці, пов'язаного з передачею в образотворчому матеріалі естетичного ставлення до дійсності і мистецтва.

На інформаційно-аналітичному етапі залучення учнів до творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва відбувається накопичення естетичного досвіду, необхідного для більш глибокого проникнення в сутність тих явищ і процесів, які викликали в дітей помітний інтерес. При цьому важливо скористатися такими методами навчання, як порівняння, узагальнення, знаходження спільного й відмінного в тому, що характеризує естетичну виразність, зміст, функції окремих предметів, явищ природи, побутового середовища тощо. На цьому етапі організації творчої роботи завдання полягає в тому, щоб учні опанували способами самостійної оцінки, порівняння, узагальнення образотворчого матеріалу, який вони зможуть використати у творчому процесі.

Інтегративно-образний етап залучення молодших школярів до творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва пов'язаний з підготовкою дітей до створення й формування зовні естетичної свідомості уявного художнього образу. Цей етап в організації художньої творчості дітей відрізняється від попередніх тим, що основна увага зосереджується на власному баченні дитиною того, що має стати основою художнього образу. З цією метою актуалізуються дії вчителя, спрямовані на розвиток у дітей творчої уяви, фантазії, вміння визначати характерне, типове, особливе й виразне за допомогою образотворчого матеріалу.

На виконавсько-дієвому етапі залучення молодших школярів до творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва відбувається реалізація творчого задуму. Діти малюють те, що виявилось актуальним у їх естетичній свідомості, набуло уявних форм, отримало вмотивоване схвалення й

позитивну оцінку. Цей етап організації творчої роботи спрямований на те, щоб за допомогою відповідних засобів образотворчої діяльності (олівець, фарби та ін.) діти навчилися втілювати творчий задум, передавати свої естетичні почуття, думки тощо. Перед вчителем постає завдання допомогти дітям у їх виконавсько-дієвих намірах.

Підсумково-оцінний етап. Підведення підсумків й оцінка того, що зроблено учнями є невід'ємним елементом навчально-виховного процесу в школі. Підсумково-оцінна діяльність вчителя й учнів, з погляду О.Савченко, покликана забезпечувати контролюючу, навчальну, діагностичну й виховну функції. У процесі аналізу та оцінки результатів творчої роботи вчитель отримує можливість відслідковувати стан і динаміку розвитку творчих сил учнів, поглиблювати їх розуміння ролі окремих елементів творчого процесу, виявляти характер і рівень прийнятих і реалізованих учнями творчих завдань, впливати на зміцнення їх особистих рис і властивостей.

Системне використання на уроках образотворчого мистецтва засобів естетичного впливу на творчу роботу молодших школярів. В організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва суттєве значення має системне використання таких засобів естетичного впливу як: природні матеріали, предметне середовище, різні види мистецтва.

Повноцінний розвиток творчих нахилів дітей у процесі організації творчої роботи, засвоєння знань, умінь і навичок можливі тільки на основі накопиченого естетичного досвіду, "нагромадження якого зумовлюється безпосереднім або опосередкованим сприйняттям навколишньої дійсності" [183:88]. Стимулювання процесу мислення, наочних образів через уявлення й уяву допомагає в знаходженні інтуїтивних рішень. Тому не обов'язково мати перед собою предмет зображення, а достатньо тільки нагадати про нього або створити потрібну асоціацію. У даному разі необхідно спиратися на минулий досвід учнів і на те, наскільки яскравою і образною виявиться запропонована їх увазі річ, від чого буде залежати створення яскравих і чітких уявлень та образів у школярів на уроках образотворчості. Завдання вчителя полягає не тільки в різноманітності використання різних засобів наочного навчання, але й в умілому поєднанні їх у комбінації з іншими засобами естетичного впливу. Мета такого завдання зробити так, щоб образи уяви та уявлення, які формуються, не були б надміру конкретними, а в достатній мірі узагальнені та не губили свого первісного значення.

На відміну від загальноприйнятої конкретизації образного уявлення у практиці навчання щодо зображуваного предмета чи явища, дітей слід навчити мисленню плямами (темними або світлими, “теплыми” або “холодними”), лініями та образами з визначеною долею конкретного, створюючи за період початкового навчання в свідомості дитини необхідний фундамент художніх уявлень, на які вона зможе спиратися в подальшому навчанні..

Вирішення проблеми наочності на уроках образотворчого мистецтва сприятиме ефективності організації творчої роботи молодших школярів. У методиці викладання основ образотворчої грамоти вчителю необхідно:

- обмежити демонстрацію готових малюнків тому, що через вікові особливості діти копіюють їх, не вмикаючи уяву на потужну роботу;
- відмовитися від тренування за зразками як від методу, що не відповідає меті навчання образотворчому мистецтву та гальмує розвиток творчої уяви та інших психічних особливостей;
- обережно ставитися до особистого показу вчителем досягнення кінцевих результатів творчої роботи, адже неможливість виконання завдання на професійному рівні (технічно досконалим) може створити в деяких дітей негативне ставлення до своїх здібностей і, як наслідок, зменшити мотивацію та інтерес до творчої роботи.

Навчання навичкам спостереження реальних форм, настроїв, станів природи, конкретних та абстрактних образів відіграє важливу роль у творчій роботі молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва. У цих випадках учителю необхідно частіше звертати увагу на незвичайні, чудернацькі й кумедні елементи в довколишньому житті, поєднання яких надасть поштовх до образного мислення, фантазії, уяви тощо. Вміння спостерігати містить у собі не тільки сприйняття зоровими рецепторами, але й слуховими та дотиковими. Слід не тільки привчати учнів спостерігати за натурними змінами чи абстрактними образами, але й навчити “бачити” головне, притаманне тільки цьому предмету, миті, стану, образу, що є недосяжними для зору звичайного глядача. Такий процес “бачення” може бути активізований в учнів шляхом постанови цілої низки питань та формулювання зображувальних завдань. Усе, що діється навколо нас, не є сталою формою – воно змінюється, рухається і дає привід для допитливого спостереження, змінюючи свої якості, переходячи з однієї форми в іншу,

готуючи пильне дитяче око, чіпку пам'ять та збуджену увагу до яскравого зображення на папері.

За таких умов важливої ролі набуває проведення навчальних екскурсій як динамічної форми проведення уроку. Зміна структури уроку у відповідності до дидактичних принципів, інтенсивність екскурсій, їх систематичність є такими ж значущими у збагаченні знаннями учнів, як і урок. Для того, щоб спостереження учнів на екскурсіях не були хаотичними, з боку вчителя необхідно чітко продумати їх хід, акцентуючи увагу на стані природи, на основних кольорових відносинах між небом, водою, деревами, на настрої, який викликає цей стан у дітей, на асоціаціях (живописних, музичних, літературних), які виникають в їх уяві. Учніям рекомендується уважно придивлятися до того, який елемент природи може бути головним чи другорядним у даному випадку для майбутньої творчої композиції – усе буде залежати від настрою, що зумовлений як об'єктивно, так і суб'єктивно. На екскурсіях необхідно всіляко заохочувати активність учнів у бажанні щонебудь спитати, дати оцінку побаченого, поділитися враженнями, змалювати те, що хвилює.

Останнім часом спостерігається звернення вчителів до комплексу мистецтв у навчально-творчій роботі як до ефективного засобу розвитку образотворчості, що засноване на положеннях філософської, психологічної та педагогічної науки. Комплексне використання мистецтв як метод, що надає багатоваріантності засобам впливу на емоційний стан учня, є важливою умовою успішної організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

Як зазначав В.Ванслов, “ні один з видів мистецтва, взятий окремо, не здатен вирішити всю повноту естетичного виховання й всебічного розвитку людини, хоча кожен з них бере участь у вирішенні цих завдань, маючи в цьому свою кінцеву мету. Лише сукупність окремих мистецтв зможе розвинути всю повноту людських потенцій, зробити особистість дійсно багатогранною, допомогти удосконаленню усіх сторін його психіки й багатства внутрішнього світу” [6:44].

У свою чергу, Г.Шевченко зосереджує увагу на тому, що впливаючи на органи почуттів дітей за допомогою комплексу фарб, звуків, словесних інтонацій, мистецтво викликає у них різноманітність відчуттів, які аналізуються, порівнюються та зіставляються дітьми з уявленнями й поняттями попереднього досвіду. Завдяки одночасному впливу декількох подразників утворюється часовий зв'язок між самими аналізаторами й

виникає асоціація відчуттів. Ним доведено, що багатогранність систем часових зв'язків утворюється за умови різноманітного впливу навколишньої дійсності на аналізатори, то чим більше їх бере участь у сприйнятті світу, тим більше утворюється часових нервових зв'язків у корі великих півкуль, тим міцніші й більш системні знання про явища, що формують активне ставлення до них учнів.

Успішній організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва сприяє **використання художньої літератури**. Зміст і значення художньої літератури визначається тим, що “вона дозволяє дитині зробити той крутий перевал у розвитку творчої уяви, який надасть новий напрям її фантазії й залишиться на все життя.” [7:60]. У цих умовах зростає роль високохудожнього поетичного слова, літературних фрагментів і особливо казок, що базуються на винятково зрозумілих дитячому віковій поняттях. Підкреслюючи роль казки, Л.Виготський пояснював, що “процес взаємодії між організмом і світом, до якого зведені, в кінцевому рахунку, уся поведінка й психіка, знаходиться в дитині на найнижнійшій і неоформленій стадії, і тому особливо гостро відчувається потреба у яких-небудь формах, що організують емоцію. Інакше величезні маси вражень, які лягають на дитину, і з чим вона не в змоззі упоратися, розчавили б і збентежили її психіку. У цьому випадку розумній казці належить оздоровче і цілюще значення в емоційному житті дитини” [8:298].

Це підтверджує і А.Мелік-Пашаєв, який у творчій роботі молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва віддає перевагу завданням, що включають у себе казкову тематику. Використання казки як елемента народної літературної творчості допомагає з точки зору успішної організації творчої роботи різко протиставити поняття за їх емоційними сторонами, за почуттями, що виникають у дитини на основі позитивного та негативного переживання, у визначенні особистого відношення до “доброго” та “лихого” персонажів [20:13]. Той факт, що “у казці буває все”, відкриває для дітей безмежний простір для розвитку уяви, фантазії, можливість використання незвичних комбінацій змісту й засобів зображення, побудови фантастичних образів, що мають реальне підґрунтя.

Видом мистецтва, від якого залежить успішність організації творчої роботи, є **театральна творчість** або “драматизація” (Л.Виготський). Її значення полягає в тому, що вона заснована на дії, яка притаманна самій дитині й безпосередньо пов'язує творчу роботу з особистим переживанням. У зв'язку з тим, що усяка драматизація пов'язана з грою – “цим коренем дитячої

творчості” [7:62], вона містить у собі найрізноманітніші елементи. З точки зору успішності забезпечення вищезгаданої умови важливим є застосування деяких елементів синектичного методу посилення творчих здібностей, розробленого В.Гордоном. Сутність його полягає в тому, щоб зробити незнайоме знайомим, а звичне – стороннім, що досягається за допомогою таких операцій, як:

- особисте уподібнення – отожднення себе з якимось елементом проблемної ситуації, наприклад, казковим геросом, чарівним годинником та ін.;
- пряма аналогія або пошук загального в реальній дійсності та фантастичних образах уяви;
- символічна аналогія або використання поетичних і музичних образів та метафор для постановки творчого завдання;
- фантастична аналогія, де завдання вирішуються з ігноруванням фундаментальних законів побудови композиції без опори на реальність.

Важливим засобом естетичного впливу на творчу роботу учнів на уроках образотворчого мистецтва є музика. Вона, як і образотворче мистецтво, оперує можливостями емоційного впливу, звертається переважно до почуттів, зображує реальний світ по-своєму; їй притаманно передавати настрої людей в узагальнених і специфічно умовних звукових образах. Система означених образів апелює, перш за все, до сфери людських переживань, пробуджує нові думки в серцях слухачів.

Змістом музики є узагальнений, сконцентрований моральний досвід людства, завдяки якому учень пізнає й оцінює його. Цей багатогранний досвід виявляється в свідомості дитини в певному моральному втіленні, завдяки емоційно-оціночним реакціям, тому, для того, щоб музика в творчому процесі виконала свою роль, необхідно вчити школярів не тільки слухати і сприймати, але й переживати її життєвий зміст. Д.Кабалевський зазначав, що “сильніше за все музика здатна висловити рух людських почуттів та думок, особливо порухи душі і серця. У цьому – її найкращі можливості й сила, секрет її невідпорної дії на слухачів, яких вона захоплює, кличе за собою” [15:132].

Говорячи про важливу роль музики на уроках образотворчого мистецтва як одного із засобів ефективної організації творчої роботи, ми маємо на увазі необхідність створення гнучкої системи засобів емоційного впливу й активізації творчих нахилів молодших школярів

посередництвом музики, яка своїм могутнім потенціалом змогла б сколихнути сталі методи викладання, надати їм новий зміст і емоційну спрямованість.

Музика, на думку В.Белінського, є вагомим фактором духовного й творчого розвитку дітей. Вона є безпосереднім провідником емоцій і почуттів, необхідних для творчого процесу. Присутність музики на уроках образотворчого мистецтва допомагає усунути труднощі, пов'язані з сприйманням, оцінкою окремих виявів естетичного в навколишній дійсності й мистецтві, визначити суттєве й несуттєве у відображенні окремих предметів і явищ (А.Алі-Заде), сприяє розвитку образно-комбінаторних якостей психіки, що мають суттєве значення як для визначення творчого задуму, так і для знаходження відповідної форми виразу в малюнку.

Використання творів музичного мистецтва в процесі оволодіння основами образотворчої грамоти сприяє глибокому розумінню теорії рівноваги, розвитку відчуття кольору, перспективи й пропорційного співвідношення. Музика впливає на розвиток пізнавальних і творчих можливостей дітей, стимулює їх творчу активність і бажання власними руками створювати прекрасне в житті й мистецтві. Про взаємозв'язок музики з виявленням творчої активності й самостійності учнів писали П.Блонський, В.Давидов, Д.Ельконін та ін. Осмислення суті поставлених вченими завдань та доступний характер їх вирішення за допомогою музики стимулює творчу позицію учнів, формує позитивне ставлення до художньої творчості, розвиває допитливість, спостережливість, емоційність тощо. Створення на основі музичного матеріалу необхідної емоційної атмосфери на уроках образотворчого мистецтва допомагає учням розкрити й виявити свої найкращі творчі якості.

Аналіз стану шкільної практики, досліджень та методик в галузі образотворчого мистецтва у початковій школі дозволяє говорити про різні форми використання музики в творчій роботі молодших школярів. Відсутність необхідної класифікації у психолого-педагогічній літературі визначила певні труднощі в теоретичному обґрунтуванні використання музики як провідного чинника в ефективній організації творчої роботи. Це зумовило необхідність подання такої класифікації в наших методичних рекомендаціях. До основних форм використання музики на уроках образотворчого мистецтва ми віднесли:

- музику як фон (без конкретно виражених навчальних завдань);

- музику як ілюстрацію до теми (тематичне малювання за уявою, спостереженням та в бесідах про мистецтво);
- музику як об'єкт зображення (рис.3).

Використання музики як фону здійснюється без конкретно виражених навчальних завдань і поділяється на створення загально-позитивного емоційного настрою та на музичний супровід до ігрових фрагментів уроку. Загальною її характеристикою є підтримка концентрації уваги учнів у певному руслі, створення прийнятної атмосфери відповідно до характеру завдання чи теми. Ця форма використання музики відіграє виключно роль супроводу до образотворчої та ігрової діяльності школярів.

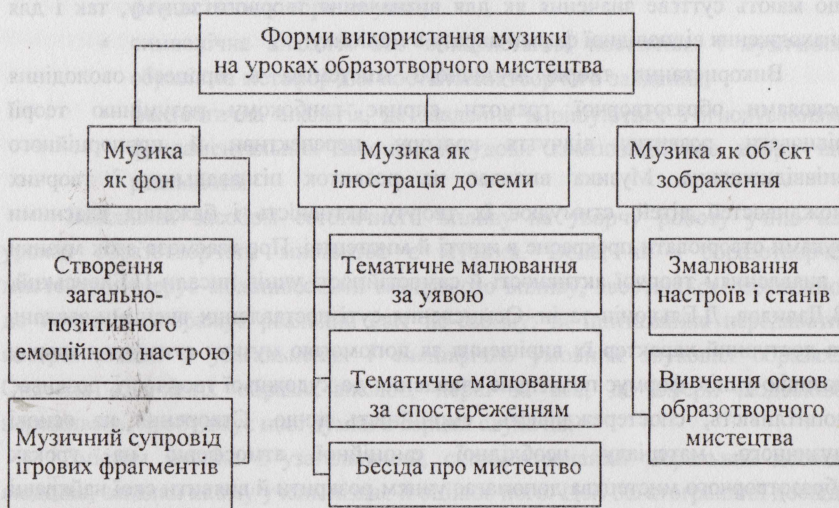

Рис.3 Форми використання музики на уроках образотворчого мистецтва

Музика як ілюстрація до теми характеризується трьома формами використання: тематичним малюванням за уявою, тематичним малюванням за спостереженням та в бесідах про мистецтво. У цьому випадку музичні фрагменти допомагають глибшому розумінню теми й окремих творчих завдань, сприяють виразності сприйняття об'єктів, явищ або наданої інформації, передачі їх внутрішньої суті. З усіх перелічених форм музика як ілюстрація до теми на уроках образотворчого мистецтва вживається найчастіше.

Основною формою використання музики у практиці організації творчої роботи молодших школярів є застосування її у вигляді об'єкта зображення,

що у свою чергу поділяється на змалювання настроїв та станів, навіяних змістом музичного твору (наприклад, “радість”, “тепло”, “самотність” та ін.), і на вивчення основ образотворчого мистецтва. Відмітною її рисою є емоційна значущість створеної атмосфери у виконанні поставлених навчальних завдань, які розвивають творчу уяву, концентрують і зосереджують увагу учнів. У цьому випадку музика допомагає створити образ, адекватний навколишній дійсності, що сприймається чуттєво, надаючи особливий характер усім психічним процесам, пробуджує і стимулює роботу уяви, сповіщає творчий характер тим спеціальним знанням, умінням та навичкам, якими оволодіває дитина, і збуджує її працювати над новими втіленнями інших задумів.

Важливе значення має структурна схожість музики й образотворчого мистецтва, яка спонукає до широкого використання її в процесі творчої роботи. Ці обидва види художньої (у загальному розумінні) діяльності мають багато спільного в плані образної універсальності, можливостей широкого, повного та цілісного чуттєвого впливу посередництвом образів і асоціацій. Так музична нота, яка є умовним знаком, дуже схожа на графічну лінію, від характеру якої залежить характер зображуваного предмета (його форма, фактура, насиченість) та його положення у просторі; музичний звук, особливостями якого є висота, сила і тембр, можна порівняти з живописним мазком, що дуже різноманітний за насиченістю та фактурою; поняття “акорду” в музиці співзвучне колориту у живописі, насиченості кольору – силі звуку; поняття “мажору” та “мінору” умовно відповідають “теплим” та “холодним” кольорам. На закінченість музичного твору впливають показники напівтонів, інтервалів, категорії “консонансу” й “дисонансу”, тоді як загальним для музики й образотворчого мистецтва є ритм, композиція, принцип контрасту, симетрії й асиметрії, динамічності та статичності.

Але сила музики та її значення для ефективної організації творчої роботи полягає не тільки у структурній схожості з образотворчим мистецтвом, хоча це і допомагає наочно порівняти їх. За словами В. Ванслоа, “сила музики – у її схожості з інтонацією людської мови, в її опорі на інтонаційну природу людського голосу тому, що його інтонації несуть у собі стан внутрішнього світу, зміст мови, повного переживань. Музика відбиває дійсність не за аналогією з зображенням, а за аналогією з інтонуванням. Вона втілює емоційний зміст, внутрішній світ людини засобом, подібним до того, яким втілюється все це в інтонації мови. У цьому – основа її образності” [6:30].

ПРОГРАМА ОРГАНІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ РОБОТИ УЧНІВ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Запропоновані нами дидактичні умови організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого сприяють забезпеченню емоційно-естетичного забарвлення творчого процесу, закріпленню в ході виконання творчих завдань умінь й навичок знаходження належного емоційно-чуттєвого відгуку на них, побудові художньо-естетичних образів на основі особистої уяви, фантазії, встановленню асоціативних зв'язків між образним характером музики, художнього слова та передачею їх на папері. Це розвиває у молодших школярів вміння прислухатися до своїх почуттів, виявляти естетичне ставлення до навколишньої дійсності й мистецтва та спиратися на нього у творчому процесі, а також збагачує їх знання, поняття та уявлення про найважливіші вияви естетичного в образотворчому мистецтві (ритм, симетрія, рівновага тощо).

Мета, наведеної нижче експериментальної програми, в наданні процесу дитячого малювання творчого характеру, що повинне відбуватися не за рахунок збільшення уроків на вільну тематику, а за допомогою ознайомлення з основами образотворчості, її найважливішими естетичними поняттями.

Одна з головних її ліній полягала у поєднанні музики, художнього (або поетичного) слова та образотворчого мистецтва, з переважним використанням першого як однієї з дидактичних умов підвищення рівня успішності творчої роботи і ефективності її організації. Основні завдання методики полягають у:

- наданні знань, що є міцною теоретичною основою в розумінні як образотворчого мистецтва, так і основних естетичних принципів;
- формуванні прийомів й засобів грамотного зображення, вмінь й навичок знаходження адекватних форм створення художньо-естетичних образів;
- розвитку індивідуальності учнів, своєрідності сприйняття та характеру виразу, особистого ставлення до почутого, побаченого й зображеного.

Програма розрахована на 20 годин. Основною формою організації творчої роботи молодших школярів є урок, інтегрований характер якому надає поєднання блоків знань з різних предметів, що підпорядковуються

одній темі. За основною дидактичною метою використовуються комбіновані уроки. На кожен урок відводиться по дві години у зв'язку із необхідністю одночасного надання теоретичних знань й підкріплення їх самостійною практичною роботою.

Таблиця 1

Програма організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва

№	Назви тем	Тип уроку	Форма проведення	Засоби художньо-естетичного впливу	Кіл. год.
1	Можливості графічних матеріалів. Лінії в природі і мистецтві. Виразні можливості лінії.	Інтегрований	Опис, розповідь-пояснення, художня розповідь, використання малюнкової та символічно-графічної наочності, використання синектичних методів, самостійна практична робота	Сюїта М.П.Мусоргського "Картинки з виставки" (п'єси "Гном", "Старовинний замок", "Балет пташок, що не вилупилися")	6
2	Ритм у композиції.	Інтегрований	Опис, розповідь-пояснення, художня розповідь, використання малюнкової та символічно-графічної наочності, самостійна практична робота.	Вальси "На сопках Маньчжурії", "Дунайські пісні", "Берізка", "Спогал", "Лісова казка", "Орхідея"; марши "Тот Лебен", "Прощання слов'янки", "Тріумф переможців" та ін.	4
3	"Теплі" та "холодні" кольори. Контраст "теплих" та "холодних" кольорів.	Інтегрований	Опис, розповідь-пояснення, художня розповідь, бесіда-діалог, використання малюнкової та символічно-графічної наочності, використання синектичних методів, самостійна практична робота, контроль і самооцінка.	Опера М.А.Римського-Корсакова "Снігуронька" (тема Діда Мороза, Весни, Снігуроньки).	6
4	Тон. Тоновий Контраст.	Інтегрований	Опис, розповідь-пояснення, художня розповідь, бесіда-діалог, використання малюнкової та символічно-графічної наочності, використання синектичних методів, самостійна практична робота, контр.і сам-ка	Опера П.І.Чайковського "Спляча красуня" (тема Корабос, Сірені, фінал).	4

У творчій роботі пропонується використовувати методи організації й здійснення навчально-пізнавальної діяльності, а саме: словесні (художня розповідь, опис, пояснення та ін.), наочні (природна, малюнок, об'єкти, символічно-графічні форми), практичні, а також синектичні методи особистого уподібнення, прямої символічної та фантастичної аналогії, метод контролю й самоконтролю, метод використання музики у вивченні основ образотворчого мистецтва, що виконує певну функцію в стимулюванні творчої роботи молодших школярів.

З метою підтримання належної емоційної атмосфери й усвідомлення характеру тем потрібно протиставляти завдання за їх емоційною значущістю, добираючи відповідні музичні фрагменти й засоби їх пояснення.

Основними критеріями оцінки успішності творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва ми визначили:

- знаходження адекватних (відповідних) виразно-зображувальних засобів у відтворенні різних художніх образів у малюнку (точність і виразність передачі образу);
- індивідуальність почерку продуктів дитячої творчості, своєрідність манери виконання і характеру вираження особистого відношення (оригінальність і новизна);
- відповідність учнівських малюнків елементарним художнім вимогам (грамотність виконання);
- самостійність виконання поставленого завдання як неодмінна умова усякої творчості.

Тема 1. Можливості графічних матеріалів. Лінія у природі та мистецтві. Виразні можливості лінії (6 годин).

Мета: а) ознайомити учнів з можливостями графічних матеріалів та основним елементом графіки – лінією, розкрити виразні можливості лінії, навчити навичкам правильного користування олівцем;

б) розвинути можливості порівняння різних за характером ліній і визначення їх відмінних властивостей, зосередження уваги на відповідності усних відповідей і практично отриманих результатів, розвинути естетичний смак у спостереженні творів графіки;

в) виховати грамотне сприйняття графічної лінії як основи образотворчого мистецтва.

Тематичне планування за темою “Можливості графічних матеріалів.
Лінія в природі і мистецтві. Виразні можливості лінії.”

Уроки	Мета	Обладнання, матеріали	Методи викладання	Кільк. годин
1	а)ознайомити учнів з основним елементом графіки – лінією. Розкрити виразні можливості лінії; б)розвинути естетичний смак у спостереженні графічних творів; в)виховати грамотне сприйняття графічних творів образотворчого мистецтва.	Наочна таблиця “Характери ліній”, аудіо касета для прослуховування з записом сюїти М.П.Мусоргського “Картинки з виставки” (п’єса №1 – “Гном”), репродукції графічних творів А.Дюрера, О.Дом’є, В.Касіяна, Рембрандта, В.Фаворського, малюнки-розфарбування, карикатури, плакати, комп’ютерна графіка папір, олівець, крейда.	Опис,художня розповідь, розповідь-пояснення, бесіда, наочність (малюнок, символічно-графічна), використання музики та синектичних методів, практична робота.	2
2	а)навчити учнів навичкам правильного користування олівцем, а також поняттям лінії в малюнку; б)розвинути образне сприйняття лінії за допомогою прослуховування музики; в)виховання посидючості у виконанні практичного завдання.	Наочна таблиця “Характери ліній”, аудіо касета для прослуховування з записом сюїти М.П.Мусоргського “Картинки з виставки” (п’єса №2 – “Старовинний замок”), декілька репродукцій, попередні учнівські роботи для порівняння, папір, олівець, крейда.	Опис,художня розповідь, розповідь-пояснення, бесіда, наочність (малюнок, символічно-графічна), використання музики та синектичних методів, практична робота	2
3	а)навчити сприймати музику як засіб використання у практичному завданні; б)розвинути практичні навички користування олівцем; в)виховання поваги до результатів своєї праці та праці товаришів.	Наочна таблиця “Характери ліній”, аудіо касета для прослуховування з записом сюїти М.П.Мусоргського “Картинки з виставки” (п’єса №5 – “Балет пташок, що не вилупилися”) репродукції, попередні учнівські роботи для порівняння, папір, олівець, крейда.	Опис,художня розповідь, розповідь-пояснення, бесіда, наочність (малюнок, символічно-графічна), використання музики та синектичних методів, практична робота, метод контр. і самооцінки	2

Обладнання і матеріали. Наочна таблиця “Характери ліній”, репродукції графічних творів А.Дюрера, Рембрандта, В.Касіяна, В.А.Фаворського,

О. Дом'с, аудіокасета для прослуховування з записом сюїти М.П.Мусоргського “Картинки з виставки”, дитячі роботи, олівець, папір, малюнок-розфарбування, карикатури, плакати, комп'ютерна графіка, крейда.

Тема 1 складатиметься з трьох уроків по дві години (загальна кількість – 6 годин). Теоретичний матеріал викладається у стислій формі, залишаючи місце для творчої практичної роботи. Зважаючи на те, що тема складна, необхідно, щоб учні сприйняли головне і зрозуміли сутність завдання, не втратили її до кінця практичної роботи. Важливо не перевантажити теоретичний матеріал зайвими подробицями і підтримувати стійкий інтерес до поставленого завдання. Оскільки практика введення музичних фрагментів на уроках образотворчого мистецтва нова для дитячого сприйняття, потрібно необхідним чином налаштувати учнів на прослуховування, на пошук основного у музиці і ототожнення його з зображенням на площині паперу.

Тема 2. Ритм в композиції (4 години).

Мета: а) дати основні поняття композиційного ритму, ознайомити з видами ритмів у композиції через певні емоційні переживання;
 б) розвинути навички спостереження композиційної рівноваги і відтворення її на площині паперу;
 в) сприяти вихованню свідомого сприйняття композиційних творів.

Обладнання і матеріали. Репродукції творів М.К.Чюрльоніса, А.Дейнеки, аудіо касета з записами вальсів для прослуховування “На сопках Маньчжурії” (І.Шатров), “Дунайські пісні” (І.Іванович), “Берізка” (Е.Дрейдін), “Спогад” (А.Джойс), “Лісова казка” (В.Беккер), “Орхідея” (В.Андрєєв) та маршів “Тот Лебен”, “Марш Преображенського полку”, “Марш Кубанського пластунського батальйону”, “Продавання слов'янки” (В.Агапкін), “Бій під Ляояном” (В.Єфанов), “Тріумф переможців”, наочна таблиця “Види ритмів”, дитячі роботи, гуаш, папір.

На виконання цього завдання відведено 4 години (два уроки по 2 години). Характерною особливістю означеної теми є протиставлення завдань першого й другого уроку за принципом контрасту, що сприяє глибокому усвідомленню вимог до зображуваного й вміння розрізняти різновиди ритмів у подальшій творчій роботі. Вдало добрані музичні фрагменти сприяють створенню належної атмосфери на уроках, що спрощує складність засвоєння теоретичного матеріалу. По закінченні роботи важливо вислухати оцінку, яку діти дають своїй творчій роботі, відчути той настрій, з яким вони її

виконували. Методи викладання відповідають характеру поставленого перед учнями завдання й включають в себе опис, розповідь-пояснення, бесіду, малюнок, звукову й символічно-графічну наочність, метод контролю й самооцінки.

Таблиця 3

Тематичне планування за темою “Ритм у композиції”

Уроки	Мета	Обладнання, матеріали	Методи викладання	Кільк. годин
1	а)ознайомити з основними поняттями ритму у композиції та з видами композиційних ритмів; б)розвинути навички спостереження композиційної рівноваги і відтворення її на площині паперу; в)виховати свідоме сприйняття композиційних творів	Наочна таблиця “Види ритмів”, репродукції творів М.К.Чюрльоніса, А.Дейнеки, аудіо касета з записами для прослуховування вальсів, дитячі роботи, папір, гуаш.	Опис, розповідь-пояснення, наочність (малюнок, символічно-графічна), використання музики, практична робота.	2
2	а)навчити розрізняти ритмічну музику і ототожнювати її з малюнком; б)розвинути навички користування гуашевими фарбами; в)виховати естетичний смак до слухання музики, потребу у слуханні як засобу емоційного переживання.	Наочна таблиця “Види ритмів”, репродукції творів М.К.Чюрльоніса, А.Дейнеки, аудіо касета з записами для прослуховування маршів, дитячі роботи, папір, гуаш.	Опис, розповідь-пояснення, наочність (малюнок, символічно-графічна), використання музики, бесіда, метод контролю і самооцінки, практична робота.	2

Тема 3. “Теплі” та “холодні” кольори. Контраст “теплих” та “холодних” кольорів (6 годин).

Мета: а) ознайомити з поняттям “теплого” і “холодного” кольору, навчити розпізнавати їх у малюнках; домагатися шляхом змішування кольорів знаходити відтінки “теплого” і “холодного”;

б) розвинути практичні навички роботи над композицією та мислення композиційно врівноваженими абстрактними плямами;

Тематичне планування за темою “Теплі” та “холодні” кольори.
Контраст “тепліх” і “холодних” кольорів.

Уроки	Мета	Обладнання, матеріали	Методи викладання	Кільк. годин
1	а) навчити практичному використанню холодних кольорів у композиції; б) розвинути мислення абстрактними плямами, композиційно врівноваженими; в) виховання певних емоційних переживань на основі сюжету і музики.	Наочна таблиця “Холодні та теплі кольори”, “Кольорове коло”, репродукції М.А.Врубеля, Ван Гога, М.С.Сар’яна, аудіо касета з записом фрагментів опери М.А. Римського-Корсакова “Снігуронька” (тема Діда Мороза), папір, гуаш.	Опис, худож. розповідь, розповідь-пояснення, бесіда-діалог, наочність (малюнок, символічно-графічна), використання музики, синектичних методів, практична робота.	2
2	а) навчити практичному використанню теплих кольорів у композиції; б) розвинути практичні навички роботи з матеріалом; в) виховати почуття задоволення від виконаної роботи.	Наочна таблиця “Холодні та теплі кольори”, “Кольорове коло”, репродукції М.А.Врубеля, Ван Гога, М.С.Сар’яна, аудіо касета з записом фрагментів опери М.А. Римського-Корсакова “Снігуронька” (тема Весни), папір, гуаш.	Опис, худож. розповідь, розповідь-пояснення, бесіда-діалог, наочність (малюнок, символічно-графічна), використання музики, синектичних методів, практична робота.	2
3	а) ознайомити з поняттям теплового і холодного кольорів, навчити розпізнавати їх у різних малюнках; б) виховати культуру роботи з різними кольорами, гармонійного їх поєднання; в) розвинути практичні навички роботи над композицією.	Наочна таблиця “Холодні та теплі кольори”, “Кольорове коло”, репродукції М.А.Врубеля, Ван Гога, М.С.Сар’яна, аудіо касета з записом фрагментів опери М.А. Римського-Корсакова “Снігуронька” (тема Снігуроньки), папір, гуаш.	Опис, худож. розповідь, розповідь-пояснення, бесіда-діалог, наочність (малюнок, звукова, символічно-графічна), синектичні методи, практична робота, метод контролю і самооцінки.	2

в) виховання певних емоційних переживань на основі поєднання сюжету і музики, виховання культури роботи з різними кольорами, гармонійного їх поєднання.

Обладнання і матеріали.

Наочні приладдя, таблиця “Теплі і холодні кольори”, “Кольорове коло”, репродукції М.Врубеля, В.Ван Гога, М.Сар’яна, аудіокасета для прослуховування з записом фрагментів М.А.Римського-Корсакова “Снігуронька”, дитячі роботи, папір, гуаш.

Завданням першого уроку є виконання зображення у “холодній” гамі кольорів, другого – у теплій гамі. Третій урок побудовано за принципом контрастного порівняння кольорів, яке може бути застосоване у вигляді навчального завдання (вправа поєднання різних кольорів) або як окрема творча композиція в залежності від попередніх завдань. У такому випадку завдання ускладнюється не тільки суміщенням протилежних кольорів, але й присутністю елементів техніки “монотипія” (відтиску фарби на папері), яка доцільна у використанні на уроках.

Разом із методами організації здійснення навчально-пізнавальної діяльності в ході третього уроку застосовується метод контролю й самооцінки. Важливу роль в створенні необхідного емоційного відчуття й вдумливого підходу до розв’язання завдань відіграють методи особистого уподібнення, прямої, символічної й фантазійної аналогії.

Тема 4. Тон. Тоновий контраст (4 години).

Мета: а) ознайомити з поняттям тону та тонового контрасту, навчити користуватися ними у творчій роботі; навчити співвідносити звуки музики з зображуванним;

б) розвинути можливості виконання швидких замальовок пензлем, використання раніше вивчених понять лінії, плями, кольору;

в) сприяти вихованню правильного відношення до розуміння понять “добра” і “лиха”.

Обладнання і матеріали. Таблиця “Тон. Тоновий контраст”, схеми, аудіокасета для прослуховування з записом фрагментів опери П.І.Чайковського “Спячка красуня”, твори українських живописців Г.Синиці, І.Марчука, репродукції, декоративні композиції, дитячі роботи, папір, гуаш.

На вивчення теми відводиться 4 години (два уроки по дві години). Урок перший побудовано за принципом контрасту, але характер виконання завдання дещо змінено з огляду на оволодіння навичками швидкого змалювання персонажів через абстрактні образи й співставлення їх протягом одного уроку. На другому уроці, що є логічним продовженням першого, учні мають змогу зіставити та поєднати зміст казки зі змістом музики й визначити варіант рішення. Використання музики допомагає дітям відмовитися від простого ілюстрування сюжету й зазирнути, насамперед, у глибини відчуттів, знайти потрібні форми виразу. Методи викладання сприяють узагальненню набутих раніше знань.

Таблиця 5

Тематичне планування за темою “Тон. Тоновий контраст”

Уроки	Мета	Обладнання, матеріали	Методи викладання	Кільк. годин
1	а)ознайомити з поняттями тону та тонового контрасту, навчити користуватися ними у зображенні вальній діяльності б)розвинути можливості виконання швидких замальовок фарбами та пензлем; в)сприяти вихованню правильного відношення до понять “добра” і “лиха”.	Наочна таблиця “Тон. Тоновий контраст”, схеми, аудіокасета для прослуховування з записами фрагментів опери П.І.Чайковського “Спляча красуня”, твори Г.Синиці, І.Марчука, папір, гуаш.	Опис, худож. розповідь, розповідь- пояснення, бесіда-діалог, наочність (малярська, символічно-графічна), використання музики, синектичні методи, практична робота.	2
2	а)навчити співвідносити звуки музики та зміст казки з зображенням; б)розвинути можливості використання раніше вивчених понять лінії, плями, кольору; в)сприяти вихованню культури роботи над творчою композицією.	Наочна таблиця “Тон. Тоновий контраст”, схеми, аудіокасета для прослуховування з записами фрагментів опери П.І.Чайковського “Спляча красуня”, твори Г.Синиці, І.Марчука, декоративні композиції, папір, гуаш.	Опис, худож. розповідь, розповідь- пояснення, бесіда-діалог, наочність (малярська, символічно-графічна), використання музики, синектичні методи, практична робота, контроль і самооцінка.	2

Реалізація програми передбачає деякі моменти, що характеризуються:

- приверненням уваги учнів до виконання завдань й активізацією їх емоційно-оціночних операцій і дій;
- збудженням позитивної мотивації й інтересу до запропонованого виду роботи;
- вибором художньої техніки виконання завдання й уточненням учителем можливих варіантів його виконання;
- спостереженням за ходом виконання завдання і його коригуванням;
- аналізом результатів і їх обговоренням;
- формуванням висновків.

Реалізація програми забезпечується відповідністю застосування музичних фрагментів у творчій роботі молодших школярів загальним принципам навчання, позитивним емоційним впливом на розвиток внутрішнього світу й чуттєвого сприйняття учнів. Основне завдання полягає в доборі музичних фрагментів, які б відповідали принципу простоти й доступності, були емоційно значущими і несли у собі певну виховну й естетичну функції. Головною лінією організації творчої роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва є заміна натурального малювання на емоційно забарвлені завдання з вивчення основ образотворчого мистецтва що повинна сприяти ефективності застосованих до неї дидактичних умов.

У творчій роботі молодших школярів доцільно виходити з того, що музика є головним чинником у створенні передумов ефективної її організації, тому її використання повинно бути доцільно виправдане й дозоване.

Методика впровадження творчих завдань повинна базуватися на врахуванні вікових й фізіологічних особливостей молодших школярів, їх психічному розвитку й засобах його регуляції, особливостей дитячого малювання й сприйняття навколишньої дійсності посередництвом органів чуття. Все це разом із відібраними формами й методами навчального процесу сприятиме збагаченню внутрішнього світу, необхідності в самовираженні й досягненні особистої гармонії у творчій роботі молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

Перелік основних вимог до процесу організації творчої роботи молодших школярів:

- провідна роль музики в процесі організації творчої роботи молодших школярів;
- відмова від натурального малювання та використання на уроках образотворчого мистецтва емоційно значущих завдань за

принципом протиставлення, які стимулюють роботу психічних процесів, сприяють формуванню образів сприйняття, уяви й фантазії, тренують зорову пам'ять і вмикають розумові процеси;

- вирішення проблеми наочності й показу у формуванні самостійності й оригінальності у творчій роботі молодших школярів;
- системне й цілеспрямоване оволодіння елементами техніки малювання, ознайомлення з приладами й матеріалами та їх відповідність різного роду завданням;
- формування навичок уважного спостереження реальних форм, настроїв, станів природи та абстрактних форм;
- врахування вікових особливостей молодших школярів.

Список рекомендованої літератури

1. Белинский В.Г. Полн. собр. соч.: В 13 т. – М.: Изд-во АН СССР, 1953 – 1959. – Т.3.—467с.
2. Бехтерев В.М. Первоначальная эволюция рисунка. – Спб., 1910.—50с.
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. (Психологические исследования). – М.: Просвещение, 1968. – 464с.
4. Болотін Ю.П. Література і мистецтво як джерело морально-естетичних цінностей у вихованні учнів // Цінності освіти і виховання: Наук.-метод. збірник – К., 1997. –С.143-145.
5. Бутенко В.Г. Організація естетичної освіти молодших школярів // Актуальні проблеми розбудови національної освіти: Збірник науково-методичних праць. – Київ – Херсон, 1997. –Ч.1. – С.42-44.
6. Ванслов В.В. Изобразительное искусство и музыка. – М.: Художник РСФСР, 1983.—233с.
7. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте.— М.: Просвещение, 1991.—93с.
8. Выготский Л.С. Психология искусства. – М.: Искусство, 1965.—392с.
9. Гадалова І.М. Методика викладання музики у початкових класах. – К.: ІСДО, 1994.—272с.
10. Глинская И.П. Изобразительное искусство. Методика обучения в 1-3 классах. – К.: Рад. школа, 1978.—111с.
11. Громов Е.С. Природа художественного творчества. – М.: Просвещение, 1986.—237с.

12. Державна національна програма «Освіта» / Україна ХХІ століття/. – К.: Райдуга, 1994 – 62с.
13. Занков Л.В. Наглядность и активизация учащихся в обучении. – М.: Учпедгиз, 1960.—311с.
14. Игнатьев Е.И. Психология изобразительной деятельности детей. – М.: АПН РСФСР, 1959.—190с.
15. Кабалевский Д.Б. Как рассказывать детям о музыке? – М.: Просвещение,
16. Лук А.Н. Мышление и творчество. – М.: Политиздат, 1976.—144с.
17. Лук А.Н. Юмор, остроумие, творчество. – М.: Искусство, 1972.—183с.
18. Межпредметные связи в преподавании искусства в школе /Под ред. Е.В.Квятковского. – М.: НИЧОП, 1981.—95с.
19. Мейлах Б.С. Процесс творчества и художественное восприятие. – М.: Искусство, 1983.—318с.
20. Мелик-Пашаев А.А. Светлотные отношения в детском изобразительном творчестве.// Новые исследования в психологии. – 1980. --№2(23) —с.73.
21. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті (Проект). – К., 2001. – 16с.
22. Неменский Б.М. Мудрость красоты. – М.: Просвещение, 1987.—255с.
23. Никифорова О.И. Исследования по психологии художественного творчества. – М.: МГУ, 1972.—154с.
24. Олійник В. Формування у молодших школярів навичок образотворчого мистецтва // Актуальні проблеми розбудови національної освіти: Збірник науково-методичних праць. – Київ – Херсон, 1997. – Ч.І. – С.132-134.
25. Полуянов Ю.А. Дети рисуют. – М.: Педагогика, 1988.—173с.
26. Пономарев Я.А. Психология творчества и педагогика. – М.: Педагогика, 1976.—280с.
27. Програма середньої загальноосвітньої школи. Образотворче мистецтво – К.: Рад. школа, 1986.—40с.
28. Психология процессов художественного творчества / Под ред. Б.С.Мейлаха. – Л.: Наука, 1980.—286с.
29. Развитие эстетической активности школьников: Пособие для учителя / Под ред. В.Г.Бутенко. – К.: АПЦ Украины, 1992. –174с.
30. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи.— К.: Генеза,1999.—368с.
31. Томашевський В.В. Музика на уроках образотворчого мистецтва // Мистецтво та освіта. – 1999.-- №1. – С.13-17.
32. Эльконин Д.Б. Детская психология. – М.: Учпедгиз, 1960.—327с.

Методичка.

Здано до набору 28.12.2002 р. Підписано до друку 9.01.2003 р.
Формат 60x84^{1/16}. Папір писальний. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 2,32.
Тираж 300 екз. Зам. № 4566.
КП «Криворізька друкарня»,
50050 м. Кривий Ріг, пр. Металургів, 28.